

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 52 (1938)

Nachruf: President Andreia Steier
Autor: Grisch, Andrea

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 05.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

President Andreia Steier †

Da dr. Andrea Grisch, Oerlikon.

«Sen fossa digl' campiung da nossa tschantscha,
dasch semperved depona, te, Rumantscha.
Sies codeschs, fretgs digl noss sulom patern,
èn igl granit d'en monumaint etern!
Pir curtgi igls Rumantschs on sa vandia,
vign er sies nom ad eir darandia.»

Sen eгна dallas nossas usitadas cursas da Cunter a Tinizong ò mies amei Steier, dasper la fossa digl cal igl ancunaschia poet surmiran, P. Alex. Lozza, depona igls soura menziunos versets, sustignia avant pacs onns: «la vign — scu divers digls mies on er fatg — a mureir anturn S. Gisep e chegl navot anaveidas; S. Gisep è sto ansasez en bun om!» E varda — igl siva-mezde da S. Gisep, igls 19 da mars 1937, ò en grond pievel da Sur- e Sotses, da Coira e dad oters lias, cumpagnea la bara digl sies meritevel e dapartot bagnvia president Andreia Steier tar la freida fossa.

Surdadas las restanzas terrestres da chel prominent ed activ commember surmiran dalla Societad Retorumantscha agl santiera dasper la baselgia da Riom, resta er per las Annalas sontga obligaziung da conservar cun pietad la memorgia da chegl tg'igl defunct ò opero e presto durant la sia fitg activa veta per igl mantignamaint e la sviluppaziung digl rumantsch an Surmeir e per la tgossa rumantscha an general.

Andreia Steier è naschia igls 24 da zarcladour 1875 scu sagond feagl d'ena famiglia luvrousa e spargnevla. A Riom, igl sies lia da naschentscha, ò el passanto la sia giuvantetna e frequento la scola primara. Antras las sias bunas prestaziungs ò igl vidut Andreia Steier acquisto gio bagnbôt la bagnvuglentscha digl sies scolast, Hans Giatgen Frisch, e stimulo chel da sviglier tar el igl interess per la clamada da scolast. Per surlivgier agls genitours tant scu pussebel las grondas unfrendas, tgi els vevan da prestar per lascher scolar igl sies talento feagl, ò Frisch preparo chel da moda tgi el ò pudia antrar ainten la sagonda classe digl seminari a Coira. Siva d'aveir stuia interromper an conseguenza da malsogna igls studis per en onn, ò Andreia Steier absolviva

la premaveira 1895 igl examen da scolast cun fitg bung success e piglia an mang igl aton sessour cun bung curasch e cumplagna fidanza sen sasez la batgetta d'instrucziung e d'educaziung. Igl amprem onn da scolast antupainsa noss Steier a Farrera, igls onns siva adegna an Surses, c. v. d. a Salouf, Riom e Parsons. Igls davos 13 onns da scolast ò Steier passanto a Parsons, noua tgi el ò er fatg cunaschentscha cun la giovna Barbara Dedual, la sia futura consorta u, scu noss amei scheva, la sia «miglrà pitga ainten las tribulaziungs da mintgade!»

Igl mument tgi Steier ò antschet a far scola, ins s'interessavigl an Surmeir fitg pac per igl rumantsch. Las relaziungs digl taimp e cunzont igl fatg tgi ena gronda part dalla nossa giuvantetna sto eir a sarveir orsoura, pratendevan e pratendan anc ozande tgi vigna mess an scola gronda peisa sen igl lungatg tudestg. Er veva l'aplicaziung da codeschs scretgs an idiom sursilvan fatg nescher ainten bagn encal scola e vischnanca an Surmeir grond cuntergost vers igl rumantsch. Per sviglier tar igl unfant da Surmeir interess per chel, era igl lungatg da Surselva d'ena vart mengia ester e dall'otra tuttegronza anc mengia sumigliaint a chel discurreia tar nous an tgesa e sen veia. Ainten en mument, noua tg'igl pievel da Surmeir matteva — ord mancanza da migler visamaint — an Sotgôt e Sotses usche gronda peisa sen l'instrucziung tudestga ed an Surgôt sen igl taliang, possedevea angal igl agen idiom anc la forza d'interessar pievel ed unfants per la cultivaziung digl rumantsch e spindrar uscheia la punt rumantscha, tgi leia la Surselva cun Nagiadegna.

Inspector Sonder e prof. Candreia on ancunaschia chegl a taimp. Els eran sen fundamaint dall'experientscha fatga an oters lias persvadias dalla profonda ver Paid, tgi Steier ò exprimia pi tard ainten la poesia «Alla mamma rumantscha» cun igls plets:

Tgitgi sprezza la favela,	Sbettas la favela bela,
Tgi la mamma igl ò do,	Tgi la mamma ò duvro,
Chel è sclav d'ena fantschela,	Vo ti' orma an bambela,
Tgi sen vei' el ò catto.	Gl' intelletg è sumbrivo.

Tge savess la sbandageda
 Ramplazzar cun senn e tung?
 'Na favela scumpagleda,
 Fat igl spiert e grogl igl sung.

Cun risguard sen l'immensa muntada tgi la cultivaziung digl lungatg matern ò per mintga pievel, ed ancunaschaints cun igl pansar dalla nosa gliout e las relaziungs digl paeis, scu er cun las grondas difficultads, tg'igls tudestgs on an confront digls rumantschs per amprender franzos e taliang, ed igls franzos e talianers per amprender tudestg, on Sonder e Candreia decidia da continuar la labour gio antschetta igl onn 1857 da Math. Capeder, igl autour digl amprem codesch da liger. Ainten igl gioven scolast Andreia Steier on els er catto igl om cun la necessaria forza per realisar tal intent.

Igls amprems onns da scolast a Salouf vasainsa Steier dedigond a pêr d'inspector Sonder igl sies taimp liber all' elaboraziung digl amprem codesch da liger per las scolas primaras da Surmeir (1900). Treis onns pi tard, c. v. d. 1903, on igls madems autours surdo alla stampa igl codesch da lectura per la IIIa e IVa annada, elaboro dad els sa basond mademaintg sen las directives ortograficas da prof. Candreia.

Eran er igls treis menziunos codeschets sufficiaints per l'instrucziung rumantscha ainten las classas bassas, schi savevan igls autours da chels bagnavonda tgi tala instrucziung na tanscheva betg per tigneir pitga all' invasiung digl tudestg. Parchegl ò Steier — siva la mort digls sies dus collaboratours Sonder e Candreia — er luvro anavant e fatg attent tar mintga occasiung sen la gronda mancanza da lectura adattada per l'instrucziung rumantscha ainten las classas superiouras e per la cultivaziung digl lungatg matern an tgesa e baselgia. Igl onn 1921 on el ed en pêr digls sies pi intims ameis fundo l'uniung rumantscha da Surmeir ed «Igl noss Sulom» scu organ periodic da chella. Igls treis amprems onns ò Steier redigia chel per surdar siva tala labour agl sies amei, Ser can. Giatgen Battaglia. Cun excepziung dall' 8avla annada (1929) digl Noss Sulom rancontrainsa ainten mintga nommer egna u ples lavours or dalla sia penna.

Agl madem intent scu igl Noss Sulom ed igls numerous referats rumantschs, tgi Steier ò tignia an Surmeir ed an oters lias, duessan er sarveir las normas ortograficas, tgi vignan a cumpareir cun sustign dalla Leia Rumantscha ainten igl proxim taimp, igl dicziunari tg'el veva parmangs da far, ed igls dus codeschs cumparias 1929 e 1931 sot igl tetel: «Codesch da lectura per las clas-

sas superiouras». Tgi nous ischan an possess da chels dus codeschs d'excellent cuntign, vainsa d'ena vart d'angraztger all' iniziativa, alla perseveranza ed all' instanclantabla activitad u curt detg all' amour, tgi pulsava tar Steier per la sia tera, per igls surmirans ed igl sies lungatg, e dall' otra vart alla bagnvuglentscha demus-sada an chel vers dalla nosssa regenza e cunzont da sigr. Dr. Rob. Ganzoni, tgi stava da chel taimp alla testa digl departamaint d'educaziung. Chels dus codeschs da lectura vignan gio ossa consideros an Surmeir betg angal scu simpels codeschs da scola; els èn da-partotavant ancunaschaints sot igl nom: «Igl gross» ed «igl stigl».

Igl onn 1932 ò Steier edia la nova fibla, illustrada da Filip Arlen e 1933 «Igl mies codesch dalla sagonda classa». Schibagn tgi sa faschevan gio da chel taimp valeir tar noss bun Steier igls segns da stancladad, dad el determinos cun ils plets: «Tge vot, igls ischigls èn isos or» ò el tuttegna anc sa mess ved igl manuscript per la nova ediziung digl «Codesch da lectura per la IIIa e IVa annada» e glivro chel curt avant tgi la crudevla mort sdrappa ad el la penna or da mang. Dasper tot igl soura menziuno è Steier er sto confundatour ed onns or en stimo e fervent commember dall' uniung da cant da Surses, en respecto delego dall' uniung digls scolasts dall' Alvra ainten la soprastanza dall' uniung cantonala, siva dalla mort da president Lanz rapresentant da Surses ainten la soprastanza dalla Societad Retorumantscha, ed en stimo correspondent digl Ischi, digl Pelegrin, digl Fögl d'Engiadina e dad otras gasettas. Blera forza ò noss Steier er sacrificgia an favour dalla tgascha da malsangs e digl spital da Surses, dalla Pro Juventute e sumigliaintas ovras an bagn digl proxim. Per igl Dicziunari Rumantsch Grischun (Idioticon) è el sto egn digl miglers correspondents. Igl madem vala er per la sia collaboraziung tar igl «Archiv für Schweiz. Volkskunde», agl cal Steier ò tarmess ena stupenta collecziung da provervas, isanzas e tradiziung viglia. Graztga alla sia capacitad ed activitad, scu er agl grond contact, tgi Steier veva cun igl pievel da Surmeir, vignan la verva e la folclora digl noss circuit ad esser fitg bagn rapresentadas ainten chellas dus ovras monumentalas. Tgitgi s'interessava per igl lungatg, las relaziungs ed isanzas da Surmeir saolveva tar Steier, igl cal cattava tiers tot otra lavour anc adegna taimp e peda per sarveir mintgign, tgi s'adressava cun chella u tschella supplica tar el.

Alla sia vischnanca ò Steier sarvia ainten pardeir tottas caricas, uscheia scu mastral, scrivant, guida da povers, commember digl cunsegl da scola etc. Igl sies principal chito era igl svilup moral ed economic dalla giuventetna; procurar per occupaziung per ella e dar sez an tots vers bun exaimpel, eran per Steier sontga obligaziung. Ord chel muteiv snaeva el er mai igl sies ageid, cura tgi sa trattava da cant, teater, scola dalla seira e. s. p. Egna dallas sias davosas lavours, fatga cun gronda fadeia, sa santond gio betg bagn, è stada la translaziung d'en teater per divertimaint ed occupaziung dalla giuventetna d'ena vischnanca da Surses.

Alla giuventetna ed all' educaziung da chella ò Steier deditgia igls ples digls sies interessants e plaschevels referats, cungias per part cun en razent sarcasmus, per part cun seriousas santenztgas. Ad ella vignan a restar an buna memorgia tant chels stupents referats, scu las detgas e stetgas plagn umor e las narradeiras, cun las calas igl noss Steier ò do taimpra e veta a bagn encal seira populara rumantscha. Peisa speciala matteva igl defunct scu bun organist er sen igl cant-baselgia. Per igls sies ameis, tgi rivavan per curt taimp digl ester an tera, cattava Steier — era el anc pi surcargea cun labour — adegna taimp, tant da de scu da notg. An societad era el fitg respecto ed amparnevel, en om da gronda saveida, calm e da fitg bung criteri, adegna pront da cungier s'anriond igl discurs cun l'egna u l'otra bela detga u santenztgas sitga.

Igl pievel da Surmeir ò cunaschia gio bagnbôt la capaciad e seriousness digl sies convaschign Steier. Strousch 30 onns vigl è el nia numno per actuar e pacs onns siva scu commember dalla dargira districtuala dall' Alvra. Ainten chella ò Steier sesia sainza interrupziung anfignen 1932. Igl onn 1909 on igls Sursetters eligia el scu president dalla Tera. Schibagn tgi na rigiva da chel taimp an Surses anc tottaveia nigra scartezza dad aspirants adequats per igl uffeza da president, è Steier nia confirmo anc per dus biennis. El è sto igl amprem president an Surses, tgi ò funcziuno scu tal 3 biennis da cuntign. Divers onns ò Steier er rapresento Surses ainten igl cunsegl grond, noua tg'el galdiva muort igls sies pareris adegna bagn ponderos gronda stema. Scu om calm, da character e da bung criteri, tgi leva angal igl bagn digl sies proxim, era Steier predestino da nateira anor per mediatour. Durant igls 12 onns, tgi el ò sarvia agl pievel da Surses scu darscheder da pasch, egl

reuschia a Steier da calmar e pacifitgier bagn blers alteros e supprimer ulteriouras considerablas expensas e malasviglias. Igl pi blier suffriva el igls davos onns, schi reuschiva a ghisignieders e noschs cunsiglieders d'impideir tg'el possa adempleir cun success la sia nobla missiung da metter pasch e betg lascher nescher novs costs allas parts u alla tgascha digl circuit.

Scu president e principalmaintg er scu mediatour ò Steier acquisto fitg gronds marets, ma pi direvels èn chels, tg'el ò acquisto scu literat e promovatour dalla verva rumantscha.

Cun cardentscha, speranza ed amour ò el impundia sen moda fitg originala e vigurouosa ainten tot las sias lavours igl sem da bunas e noblas ideias, sems tgi vignan indubitablamentg a pruir, crescher e purtar bung fretg. Ord tots igls codeschs e tottas publicaziungs da Steier fladescha en spiert sang ed educativ, en tschert tung e sung patriarcal. La sia prosa è generalmaintg da furma fitg simpla, clera, populara e naturala; savens er cungeida cun l'egna u l'otra detga sitga, cun l'egna u l'otra ramartga u magari er cun encal filistocca. Scu prova dalla clera prosa digl noss defunct seia reprodutgia cò en pitschen pass ord l'introducziung d'en referat, tgi Steier ò tignia 1912 sen la radunanza dalla Romania a Casti sot igl tetel «Ensatge sur digl startet ed igls tschantamaints dalla Guideia da Surses»:

«Conform sies statut ò la „Romania“ betg angal igl intent da mantigneir e promover igl lungatg rumantsch, bagn er da cultivar igl spiert, l'istoria e litteratura digl noss pievel. Parchegl vaia ma resolviva da delucidar curtamaintg igl Startet da Surses.

I. Igls tschantamaints d'en pievel èn en spieghel digl sies pansar, dalla sia otezza religiousa e morala. Uscheina pon er igls Startets vigls da Surses neir consideros scu en bung toc istoria digls dus odierns circuits Surses ed Alvaschagn.

Avant tgi trattar igl Startet sez, lainsa pruar da porscher ena curta survista dallas relaziungs politics e socialpolitics, tgi rigivan ainfer igls terms dalla giudicatura viglia da Surses all' antschatta digl 18avel tschentaner, curatgi igl Startet è nia codifitgia.

Igls noss perdavants levan esser sez signours e patrungs ainten l'atgna tga. Igls Criminals ed igls sies members — las

Andr. Steris

Pleivs — eran facticamaintg quasi inlimitos suverans sen igls sies territoris. Igls dretgs dalla legislatura, execuziung e giudicatura stavan an sies mangs. Igls singuls Criminals (Hochgerichte) eran veiramaintg pitschnas republicas suveranas, alliidas tras igl liom dallas leias Grischungas per schurmetg da sia independenza.

2. Gio dei avant l'antschatta digl 18avel tschentaner furmavan las odiernas vischnancas: Alvaschagn, Casti, Mon, Salouf, Parsonz, Riom, Cunter, Suagnign, Tinizong, Rona,* igls Mulegns e Sour egn digls 11 tribunals dalla Tga da Dia, igl tribunal u la Guideia da Surses.»

Savens è la prosa da Steier er da furma pitost drammatica, plagn dumondas e raspostas. Cunzont ainten igls codeschs da scola duvrava el gugent la furma directa, an s'adressond agl unfant sez. Uscheia introduescha el p. ex. igl sies rachint sur dallas vegnas da Mon (Codesch da lectura I, pag. 177):

«Tge! — vegnas a Mon? Noua? Mussèm! Ossa cattainsa lò nignas vegnas; ma avant 1000 onns madirava l'iva a Mon. Da chel taimp duvravigl igls grischungs cumprar nign vegn-vucligna, els produtgivan avonda sez pigl sies basigns.»

En artetgel sur dall' hotelereia da taimp d'anviern titulo: «La neiv, en battadaners» (1. c. pag. 200) scumainza el cun igl dialog:

«Cu so la neiv batter daners? Na, betg tgi ella battiss sez igls maranghigns, ma ella teira notiers gliout cun blers utschels mellens u cun blers bigliets da 1000, partge igls mellens pôssan ainten taimps malsirs aint igls arvgliocts dallas bancas. Ella teira chella gliout, scu igl atschalegn magnetic teira las gottas or digl rument.»

E sen tge bela ed interessanta moda porscha el agl unfant la matergia sitga a riguard digl thermometer! Ainten igl soura cito codesch ligiainsa sen pagina 163:

«Mettas igl thermometer ainten ava schocta, tgi è gist sen schalar, schi mossel 0° C. Vot masirar la tampranza digl ties corp, mattond en thermometer da docters sot en bratsch, ed el mossa 38° C, alloura ast fevra, partge la tampranza regulara digl sanc è tranter 36,5 e 37° C scu igl latg gist muns. Argent liva ainten ena caleira da 1000° C ed or cun 1066° C, ma per luntar fer dovrigl 1300—1500° C; tgapibel cant gôt igls noss

perdavants òn duvro per cular igl fer or dalla crappa ainten las ferrereias. Mossa igl thermometer 0° C, allour' egl freid . . .»

Tgi Steier era capavel e s'interessava meinsgard er per la prosa umoristica ans demossan tranter oter las «Armas e larmas dallas femnas», publitgeidas dad el scu rachint d'en gioven vigl, — sainza malart ainten Nr. 6 digl Noss Sulom. Nous ligiagn a lò:

«La glianga è l'arma dalla femna gist uscheia scu igl pugn è chella digl om. Pleds son aber betg sfratger l'ossa, ma romper il cor sonigl. Fissans nous omens schi spert prunts culs pugns scu las femnas cun las sias gliangas gidas, — carte u lasche — las parschungs fissan mengia pitschnas. Chegl è egn digl vigls putgeas dalla schlattagna feminina ed en sagond:

Tottas femnas sa sumeglian; tottas èn maletgs dalla moda, nonimporta tgi seian angal designidas aint igl catalog digl Jelmoli, u tgi stettan veivas alla vista oculara.

Igl terz putgea: La femna è la createira dallas sias atgnas lunas; om, unfants e serviaints èn unfrendas dalla sia luna. La femna è scu en pachet glouas, ed igl om è igl plimatsch dallas glouas. — L'antiera carezza dalla femna è reflectada sen sasez. La lètg è scu ena canispretta an iert; igls oters utschels sgolan anturn chella e lessan esser aint: ma tgi tgi è chiaint, chel so, tgi gl'è bler pi amparnevel dad esser chior.»

Scu grond amei da musica e teater ò Steier betg angal translato diversas ovras teatralas, mabagn er scretg sez chi e lò encal toc da chella nateira. Menziuno seia per exaimpel igl fitg original e legher toc titulo: «Igls giuieders digl jass», cumparia ainten igl Noss Sulom da 1927.

Manc lev tgi la prosa curriava ord la penna digl noss amei Steier la poesia. Ainten igl sies bung dung per musica, igl sies grond interess per la tgossa sez e l'ardenta amour per la verva rumantscha possedeve el pero en equivalent vigurous avonda per ramplazzar en bung tant da chegl tg'igl mantgeva ved l'avagna da poet. Uscheia ò Steier savia lascher anavos agl sies pievel da Surmeir er diversas belas poesias, per part originalas, per part imitadas u translataidas libramaintg. Bleras da chellas vignan cantadas, scu p. ex. l'«Oraziung per la patria», tgi scumainza cun igls pleds:

«Surses, vallada da splendour
 Cun pizz' e pievel da vigour;
 Paeis murevel e chiet
 Mantigna pled e fatg bagnet!»

Populara è an Surmeir surtot la canzung «Lungatg matern», cumpareida ainten la 50avla annada dallas Annalas.

Tant chellas poesias scu igl cuntign digls ples tocs ord igls dus codeschs da lectura vignan a restar tar nous, scu P. A. Lozza s'exprima «granit d'en monumaint etern». Steier era en mussader ed educatour da fegn fatg, bung da porscher e descreiver per igl infant mintga tgossa — ella pudeva esser da tge nateira tgi leva — an moda fitg bagn ancligevla ed interessanta. Tge stupent' etica, e cun tge admirabel anschign porscha el chella agls infants dalla Vavla e Viavla classa sot igl tetel: La Gisteia. El screiva:

«Sur dallas calitats da S. Gisep seia scretg pac plets ainten la S. Scritgira. Tgi el era en diligent legnamer sainza bagns e sainza onours e dignitads savainsa, damai en pover om. Ma el era en om gist, dei la S. Scritgira. Prest tottas baselgias cuntignan oss en altar da S. Gisep. Dattigl ena pi grond' onour?

Gist e real
 Stat sur la retgezza,
 Sur las onours
 E sur la grondezza.

En rap malgist maglia disch gists. Surtot fasche antiert a nign. Gl'antiert fatg è scu igl verm sainza mort, tgi na lascha mai pôss e pasch. E vez eneda da seser ainten en tribunal scu darscheders u scu giros ainten ena soprastanza comunala, giuditge gist tenor la vusch dalla vossa cunsentga. An dubitanza sch'igl tgisò ò commess u betg commess igl malfatg denunztgia, lasche pitost, tgi 100 culpants geian an tgesa seia sainza pena, tgi chistier an dubitanza en sulet innocent.»

Igls scholars dallas davosas classas ò Steier er tschartgea da far cunaschaints cun bungs prancepas e da sviglier tar els sangs partratgs an purschond ad els ainten igl codesch gross curtas biografias da persungas da buna conduita e grondas prestaziungs. Scu exaimpel duess sarveir la sia biografia da «Tona Cadonau, en grond benefactour digl Grischung.»

«El è prubabel sto igl pi retg om digl Grischung, veva nigna famiglia, ed è mort en vigl-gioven, betg sto marido. La sia grossa facultad ol testamento ad instituziungs cantunalas u regiunalas da benefizenza, quasi tot pigl cumegnetel digls sies compatriots grischungs: pigl spital cantunal 1½ milliung francs, agl sanatori cantunal ad Arosa londer d'en milliung per surlievtg dalla cura da malsangs povers, per en asil a Glion e per oter ple. — Gl'è nia publitgia ainten las gasettas sell' amprema, tg'el vegia testo 4½ milliungs per intents da benefizenza. Ma igl mument tgi el ò scretg igl sies testamaint, no'l betg savia surveir, tge valeta tgi la sia facultad an daner svizzer veva, partge el veva prubabel anc bler daner ester an interpresas digl extern. Chels capitals esters on stuia neir midos an valeta svizzra garantida, an obligaziungs alla banca cantunala, agl cantung u alla confederaziung.

Ansomma — curtgi la sia facultad estra è stada midada an francs svizzers, ègl resulto tgi el veva anc bler duple tgi igls 4½ milliungs. Cant na savainsa betg. Alla «Pro Juventute» vev' el gia testamento 1,200,000 frs., igl tschains an adiver dalla giuvantetna grischunga; survagnia olla la «Pro Juventute» 1,800,000 frs.

Cu ol chel feagl d'en pour dad Uors-la-foppa an Surselva savia gudagner tants daners aint igl ester? Ainten gronds affars da commers mondials, otraveisa na fissigl sto pussebel, ma pero angal cun greva e strantga labour, fideltad, exactezza, spargn ed igl migler rughel.

Cadonau ò gia visito la scola cantunala mercantila durant 4 onns. Da 1867—1873 ol sarvia scu amprandist mercantil ainten en affar da commers a Turitg. Alloura èl ia a Lyon e siva a Hamburg ainten ena gronda tgesa da commers. L'èl nia dalunga cunaschia per en fidevel, vidut commersant e tarmess a Singapur (Asia) ainten la gronda filiala da Hamburg scu procurist u directour. Las sias grondas paias ol mess a tschains aint igl affar sez; chel sa fascheva se scu ena stgema ed igls sies daners carschivan er scu igl pantg ainten la padela. 9½ onns ol tignia or ainten igl clima schinont da Singapur. Ainten chels onns varol tschanto igl endesch da milliunari. Siva dirigivel igl affar da Paris anor. Mintg' onn nivel aint igl Grischung an va-

canza, se Uors, sen Planeiras ed utro, nutgi el cattava igls sies ameis; tiers paraints na veva el betg. Cunsasez schevigl, tg'el vegia fatg enpo d'roba, schiglio na savessel betg neir mintg' onn an vacanza ainten otels. Digl reminent viviv' el simpel ed exact, sa lascheva ainten nigns bavaratschs e fascheva igl pi gugent igls sies spassegis a pè.

Curtg' igl testamaint è nia scuert, tot chels tgi vevan cunastchia Tona Cadonau, igl om modest e betg pretensious, èn stoss fitg stupias dall' enorma facultad. — El na veva mai gia sa ludo e sa gloriia sur digl sies fatg e dalla sia capaciad.

La supon, tgi chel milliunari vess pi tgunsch sa sbasso per piglier dus zurplegns pers or digl pattitsch tgi Gion Magliabagn, tgi ò stuia mureir ainten la tgesa da povers per sia causa.

Cadonau s'ò mess en monumaint, tgi cozza pi dei tgi marmel u fer.»

Tgi Steier, igl cal ò tot sia veta demusso grond interess per la nateira e galdia da cor las sias bellezzas fetscha tot igl sia per tschantar er ainten igl unfant sentimaint e plascheir per chellas, era sainz' oter da spitgier. Ma ainten cal codesch da scola cattainsa ena descripziung schi moderna dalla carta geografica dalla Svizzra, scu ainten igl codesch da lectura da Surmeir? Steier screiva:

«La carta è en maletg dalla Svizzra, ma betg ena fotografia ed er betg en maletg natural. Chel maletg ans dei betg exact, scu la surfatscha è. Ins sto sa figurar la furma dalla sia fatscha. Panse, tgi fissas ot sur las pizzas svizzras ainten en aero en de cler, sainza neivel, alla fegn d'otgover la seira allas catter. I pudessas surveir la gronda part dalla Svizzra. Dus calours sen tera az crodan ferm aint igl îgl: tatgs blos pi gronds e pi pitschens. Chegl è igls lais, fors' er stretgas scu bindeligns blos, tgi von aint ed or digls lais ed èn pi lartgs cunter igl cunfegn tgi ainten mez igl paeis, igls ragns. Uscheia enigl er malageas sella carta. Daple obsarvez igl pi bagn igls tatgs alvs glischants sellas pizzas aint igl süd dalla Svizzra, igls vadretgs gronds e pitschens. Els glischan pi fitg dalla vart, tgi varda cunter vest, partge dalla vart, tgi stat avgliocata cunter la dumang, igl suglegl è gio ia darandia. Chella vart ò sumbreiva. Toissa patta la si sumbreiva se per igl Crap-Ses. Mon, Sterva e Mot on sumbreiva; Lansch, Brinzouls ed Alvagni ratschevan las davosas strolas digl

suglegl darandond. Or digl aero ed er sella carta è la vart dalla dumang, tutgeida dalla sumbreiva, stgira, e la vart dalla seira, bitschid' anc digl suglegl, clera.

Daple vazez or digl aero las pizzas scu tgeghels da differenta furma e grondezza, ma tatgedas l'egn' an l'otra scu rentgs d'ena cadagna. Mintga val ò dus cadagnas da pizzas; ma er antieras tiradas da cadagnas lungas zevran giu egna u ples vals dad otras, scu fiss terriblas seivs pi gidas e pi mucas tranter las vals. Las varts dallas muntognas e vals, tutgeidas digl suglegl, èn cotschnas bregnas, malagedas uscheia dalla cotschnera digl suglegl sculmanond. Angal ena stretga largia, tgi sa teira digl Bodan cunten süd-vest agl Lemman, cumpara agl îgl or digl aero e sella carta verda. Lò sverdignigl anc e vign anc bualo da chel taimp. — Or digl aero paran igls martgeas cugls sies tetgs da zighels tatgs cotschens, ed els èn er malageas sella carta scu belas tolcas cotschnas cantunousas, duront tgi las vischnancas grondas èn malagedas scu rudelignas cotschnas cun dobel u simpel rentg. Las vischnancas cun manc da 1000 abitants èn signidas scu rodignas alvas, fors parchegl tgi gl'on ossblers tetgs da sturs alv? An Surmeir vasainsa sella carta nignas rudelas cotschnas. Prubabel sella proxima carta da scola cumpara Vaz cotschen, partge Planeiras stat segl sies territori.

Sa sbassa igl aero, parigl tgi seia mess ena reit da gross tros neirs sur la Svizzra. Chegl è las lengias dalla veiadafer. Avant 100 onns davigl anc nignas. Da gronds martgeas scu Turitg vogl or filucs neirs scu tgommas da filunzas sen tots mangs. Ma er stretgas alvas sa cruschateschan sur la Svizzra, pi largias e pi stretgas, igls stradungs e las veias. Las sendas sur igls pass da muntogna ed er otras èn scu feiligns neirs. — Oss lainsa lascher platger igl aero a Dübendorf sper Turitg segl plaz, noua tg'igls aeros èn da tga.»

Per tradiziung ed istorgia ò igl noss defunct adegna gia en special interess, uscheia tg'el veva tar tottas occasiungs pront ensatge davaglia or da chels roms. Ainten l'amprema part digl codesch da lectura per las classas superiouras screiva el tranter oter sur digls steilers da Riom:

«... Ma chior avant baselgia stat anc en rètg, cugl sies servitour; i sto esser en rètg, partge el porta ena carunga, scu

igls oters, en fist ed en sabel. Ma onigl chels da Riom catter S. Rètgs? Na, chegl n'è betg en rètg sontg, chegl è igl rètg Herodas, tgi vard' or da barcung, scu stat ainten la canzung. Igls steilers da Riom on anc adegna parmangs da converter igl rètg Herodas; parchegl giaronigl per taimp culla steila, schon da S. Sylvester e betg da Buneia scu totga; igls treis S. Rètgs èn rivos tagl Bambin pir da Buneia. Ma igl Herodas da Riom dastga cunsasez betg antrar an baselgia e daple angal eir davos igls oters ainten las tgesas, rastond giudem a steiva an peis, scu igl publican aint igl taimpel, duront tg'igls rètgs cantan an schanuglias las canzungs.

Igl pi grond chito per la sia conversiung ò igl sies servitour, partge el cloma an mintga tgesa, avant tgi sortir: „Det 20 raps per far neir rètg Herodas da messa.» 20 raps mintga patrung-tgesa tgi dat; encal dat dus da 20 raps, oters 50 raps, betg blers 1 fr., e chels tgi von sur igl franc èn spert dumbros»

Originala è er la furma ed agen igl lungatg, tgi Steier dovra per dasdar gio tar igls unfants da scola interess ed amour per problems dalla verva materna. Sot igl tetel «Nous rumantschs» screiva el (1. c., pag. 208):

«Nous stimagn mengia pac igl noss lungatg. Igl territori rumantsch è pitschen; ainten igl Grischung abiteschan ca. 40,000 rumantschs ed ordvart igl sulom rumantsch ca. 10,000, spattatscheas pigl mond anturn. Schibagn ena pitschna naziung, igl noss lungatg perda parchegl betg la sia valeta. Cugl rumantsch rivainsa tuttegna pi gliunsch tgi cun oters lungatgs. „Na, po betg esser”, niro l'egn u l'oter a pansar. Nous pratandagn aber, tg'igl rumantsch seia la clav da blers lungatgs: digl lategn, franzos, taliang, spagnol, rumen. En rumantsch anclei bagn-spert chels lungatgs causa dalla sumiglianza, ed er da ruschanar els igl vo lev, pi lev tgi ad en tudestg u angles u ad en oter. Ia va cunaschia omens naschias tranter 1820—1840, tgi n'eran mai stos davent da tga, vevan galdia angal ensatge scola da seira ed instrucziung religiousa. Tranter erigl tals, tgi sa mattevan a liger storgias taliangras, er franzosas, ed ancligivan igl cuntign, betg mintga pled, ma igl sentimaint, er tals, tgi translatavan differents vers digl uffeza lategn. Det ad en tudestg; tgi ò galdia nign' otra

scola tgi la tudestga, — en codesch franzos u taliang, e vurde, sch'el anclei; navot n'ancleiel da chels lungatgs.

Tudestg amprandains' an scola; daple vainsa savens occasiung da ruschanar tudestg cun vaschigns ed esters tudestgs. Uscheia nignsa d'amprender tudestg sainza pattar d'avent igl rumantsch, e giond sen scolass otas, secundaras u cantunalas giains' a pêr cugls tudestgs. Laschaisa crudar igl noss rumantsch, schi pattainsa d'avent la clav digls lungatgs; angal cugl tudestg darvignsa nigns oters, partge el è fitg different da tots oters.

Rumantschs cattainsa dapertot. Igls noss rumantschs agl ester sa tignan scu rascha. Igl pi tger, tg'els on, è igl sies lungatg matern. Bliers esters igls deian: «O, schi er nous vessan usche'n lungatg», ed els èn scuidous segl noss bel rumantsch. Rumantschs raschungan tranter els aint igl ester adegna rumantsch. Tgunsch enigl tantos, schi ples rumantschs èn ansemen, da dar encal stritgida ad en ester, tg'igls anclei betg. Ma det adatg! I so er sbagler cun talas remarclas...»

Cu vess Steier bagn sa legro santond tg'igl pievel svizzer vigna a declarar ainten la sia proxima votaziung igl rumantsch per igl sies cart lungatg naziunal! Tge legreia vess noss bun Steier resantia chel de da votaziung, el, tgi ò — schibagn mez malsang e schino or dalla lavour — anc discussiuno la sonda siva mezde digls 6 da mars ouras or cun igl sotsignia sur dallas normas ortograficas, digl dicziunari per Surmeir ed oter ple cun schi veiv interess per la tgossa! Dia veva dantant destino tot ensatge oter per igl poet digl verset:

Cò n'è betg igl lia
Igl mies cor, per te;
Dar angal so Dia
Pasch e pôss a me.

Ad ena pontga, tg'igl ò surpiglia an volend adempleir la sia obligaziung scu president digl cunsegl da scola reala ò Steier betg pudia resister. Resignia ainten la viglia digl Totpussaint è el mort chiettamaintg la dumang digls 17 da mars 1937, mengia bôt per la sia famiglia, per igls sies ameis e per igl pievel da Surmeir. La sia lavour, igl sies nobel pansar ed operar vignan dantant a purtar novs fretgs.

Dia igl detta en bung pôss!